

Доц. Д-р Траян Попков,
Бонка Гергинова,
Тереза Карамангалова,
II курс, ПН „Педагогика”,
ЮЗУ “Неофит Рилски”, Благоевград

Резюме:

Изследването е фокусирано към социалната адаптация на пътуващи ученици от малки населени места. Социалната адаптация се разглежда в два аспекта: *личностен* и *училищен*. Проверява се хипотезата за влиянието на социокултурните условия върху всеки от двата аспекта. Изследването обхваща 51 пътуващи ученици от Благоевградска област, а емпирична информация е получена чрез самооценяваща анкета. Резултатите показват липса на особени адаптационни трудности на пътуващите ученици. Високият училищен успех на пътуващите е силен фактор, който благоприятства социалната интеграция на пътуващите ученици в новото училище. Момичетата са по-адаптивни. Училищният успех благоприятства интегрирането. Открояват се елементи на „*ефект на ученическо оценяване на учителите*” относно обективността и справедливостта на последните в оценяването на учебните постижения на учениците.

Ключови думи: социална адаптация, пътуващи ученици, личностна сигурност, междуличностно поведение, училищна социална адаптация

Оптимизиране на училищата мрежа и нова образователна ситуация

Образователната ни система през последните две десетилетия е подложена на дълбоки промени, които се свързани със сложни и разнопосочни по влияние политическите, икономическите, демографските и други процеси в обществото. Демографските процеси имат двойно измерение. Едното е значителното намаляване на прираста на населението, а другото, съпътстващо и преплитащо се с първото – засилената миграцията на населението от малките към големите населени места.

За системата на образованието тези процеси имат сериозни последици:

а) абсолютно намаляване на броя на учениците, които са включени в образователната система. По данни на Националния статистически институт за период от 10 години между учебната 2003/2004 г. и учебната 2013/2014 година учениците от първи до тринадесети клас в общообразователните училища са намалели със 157 642 ².

б) затихване и неизбежно затваряне на много училища в малки населени места, които се обезлюдяват, особено бързо в ред административни области, като например в Северозападна или Североизточна България, където икономиката и инфраструктурата се оказаха в дълбока криза ³.

Едновременно с тези два процеса обезпокоително е ранното напускане на образованието, особено от някои социални и етнически групи от населението, което последното десетилетие се задържа на приблизително еднакво равнище. Статистиката сочи, че 2002/2003 учебна година са напуснали училище 31 006 ученика (2,97 % от всичките 1 043 342), а към учебната 2012/2013 година те са 17751 (2,34 % от всичките 751 393 ученика) ⁴. Причините за това тежко явление са социални, етнокултурни, икономически, политически и управленски.

Кризата в образованието не е само демографска. Тя има дълбоко отражение и в качеството на образованието, което устойчиво се понижава. За последните години след 2001 година е налице обезпокоителната трайна низходяща тенденция в резултатите, които показват българските ученици в между-

¹ Сб. Образованието и възпитанието в малките населени места. С., Авангард-Прима, с. 25-38.

² През учебната 2003/2004 г. учениците от първи до тринадесети клас в общообразователните училища са били 759 919, а през учебната 2013/2014 година те са вече 606 277.

http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/data/timeseries/Edu_2.1.1.xls.

³ За същия този период общообразователните училища са намалели от 2696 на 2026, т.е. 670 училища са били закрити. Най-много закрити има при основните училища (I-VIII клас – 349 и началните училища – 162).

⁴ НСИ. Учащи и напуснали по причини и степен на образование

<http://www.nsi.bg/bg/content/3434/напуснали-обучението> и

http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/data/timeseries/Edu_2.2.1.xls

народни изследвания на PISA за грамотността и познанията в областта на математиката и природните науки⁵ (Николов, 2013: с. 15). По така наречения „индекс на настигане“⁶ в областта на образованието сред 35 държави България със своите 35 от 100 възможни точки е на 31 място, като от страните-членки на ЕС зад нея е само Румъния. Постиженията на 15-годишните ученици на база на резултатите по PISA от 2009 година показват, че по този индекс страната ни е на 30-то място (Лесенски, 2012).

Картината на обезлюдяване на образователната система откъм ученици, съпроводена с напускането на много учители, на падането на равнището на ученическите образователни постижения, засилващото се изоставане по образователни постижения, трудностите с финансирането и др. налагат необходимостта от системни преобразувания. Едно от решения, които се вписват в това понятие, е т.н. оптимизиране на системата на образованието, включващо и *оптимизиране училищната мрежа*. В работен порядък *оптимизирането* тук се разбира като привеждане на мрежата от училища в съответствие с броя на учениците (в цялост, по региони, общини) и потребностите на икономиката. Неговите ефекти са в повишаване на икономическата ефективност на образователната система, подобряване на качеството на образованието, въздейства по посока повишаване на издръжката на един обучаем и съответно на заплатите на работещите в системата на образованието.

Оптимизирането на училищната мрежа обаче има и друга страна. На практика то се осъществява чрез закриване на малки училища, обикновено в малки населени места, в които няма достатъчна пълняемост на паралелките, води се обучение в слети паралелки, непосилно висока е издръжката на обучението (за материална база и заплати на персонала). Стимулираното от правителството оптимизиране на училищната мрежа започва през 2007 г., като основни субекти на управленските решения са общините. За три години са закрити общо 495 училища: 111 през 2007, през 2008 са 340 и 44 през 2009 г. (България: Преглед на реформите ..., с. 8.).

В живота на учениците от населените места, където се закриват училища, то се отразява като ситуация на принудено пътуване от родното място към селището, обикновено град, където са пренасочени да учат. За тях това означава включване в нова социална среда, която донякъде е по-различна от тази на родното място. Градът е селище с повече хора, с по-висока социална динамика, с по-високи изисквания към стандарта на живот, с по-различни социални отношения. Обикновено те са „похлабави“ откъм лични контакти и привързаности, откъм социален контрол както и по-формални. Училището тук има по-високи материални възможности, предполага по-висока пълняемост на паралелките, но и засилена конкуренция – учебна и междуличностна, между учениците дори само по тази причина, че хората са повече. Включването в средата на такова училище предполага по-динамична социална комуникация между учениците, но и по-хладна в контактите, които в малките населени места са по-близки поради познанствата и естествената честота на общуване, игра, взаимопомощ. Обратно, учениците в по-голямото градско училище в съвкупност по-малко се познават в дълбочина, налице е по-изразено разнообразие от ученически субкултури. Друго изпитание: включващите се в новата училищна среда ученици се срещат с други учители, от които всеки един има свой стил на преподаване, лични педагогически изисквания, характерни педагогическите очаквания. По трудно за участниците се разкрива и скритият учебен план. Всичко това за пътуващите ученици от малките населени места е непознато и създава бариери пред адаптацията.

Следователно, стандартът на живот, достъпът до информационни източници, до културни институции, спецификата на социалните контакти в града редом и заедно със спецификата на градското училище, всичко това изправя включването на учениците от малките населени места в средата на градското училище пред определени социални и културни бариери, налице са адаптационни проблеми.

Още нещо – общият фон на адаптацията на учениците от малките населени места в условията на по-големите градски училища и на градската среда се моделира от глобални социокултурни и икономически явления. Днес светът е глобализиран, той е свят на високи технологии и масов достъп до тях;

---

⁵ По изследвания на PIRLS – Progress in International Reading Literacy Study, изключение от тази тенденция са резултатите на българските ученици от началния етап на основното образование (Николов, 2013: с. 15).

⁶ „Индексът на настигане“ (Catch Up Index) мери доколко страните от Централна и Източна Европа догонват т.н. „западни“ страни“, от Европейския съюз. Общо обхваща 35 държави, като включва и държави кандидатстващи за членство в ЕС, включително потенциални кандидати. Той е комплексен - мери прогреса в четири области: „Икономика“, „Качество на живот“, „Демокрация“, „Управление“ (Индекс на настигането)

на свободно движение на стоки, услуги, ценности и хора; на медии и мобилна комуникация, на Интернет; на декомуникация на смислови ценности, консумация и забавления. Повлияни от тези условия, следва да се очаква, че адаптационните процеси на учениците от малките населени места ще бъдат смекчени и ще протичат сравнително безпроблемно.

Социална адаптация, адаптивност, адаптираност

Базовото понятие *социална адаптация* в случая разбираме като сложна система от процеси на активно взаимодействие на човека с условията на социалната среда, в което той се приспособява към нея, изменяйки себе си и намирайки своя социална ниша, но и изменя в определени граници самата среда. При адаптацията той усвоява културата на средата и формира своята лична култура, изгражда личностни качества.

Социалната адаптация е необходимо условие за вграждане в обществото, което винаги е „по-силното“ от отделната личност, без тя да е безсилна. Качеството *адаптивност* е предпоставка, но и резултат от нея. Проблеми в адаптацията възникват при крайностите: твърде ниската адаптивност говори за консерватизъм, за неумение или нежелание да се отчитат промени в средата, а от тук да се използват възможности, които тя предлага. Повишената, твърде безкритичната и безпринципна адаптивност говори за „конформизъм, мимикрия“ (Безрукова, 2000). Тя не се приема безусловно, обратно счита се за липса на собствена позиция и устойчивост или за „нечиста игра“ с намерения да се заблудават околните.

В своята развита форма адаптацията е съзнателен процес, макар че не винаги се проявява като такава. С изграждането на ценностните ориентации, на светогледа и характера си личността по-ясно, по-целенасочено и последователно променя средата си според своето „Аз“, но пък става по-малко гъвкава в адаптацията си. Въпреки това ограничение социалната адаптация е онтогенетично незавършващ и безкраен процес; обратно, спре ли адаптацията, спира личностното развитие.

Адаптираността изразява резултативния аспект на адаптацията. Тя се характеризира с такива параметри като:

- ♦ дълбочина – степента на промените, които настъпват в личността (в ценности, интереси, мотиви и пр.). В това отношение хората са повече или по-малко адаптивни и адаптирани към средата, което не значи, че определена съпротива към нея не е фактор за изграждане на личността. Обратно, в социален план една прекалена адаптивност се приема за слаб характер и безличност;

- ♦ осъзнатост – доколко съобразяването със средата и приспособяването към нея е плод на обмислени, преценени и последователни решения и действия или на особен „усет“ (интуиция) за процесите в средата. Едно оптимално съчетание на осъзнатост и интуитивност е ценно за социалната адаптация на човека;

- ♦ трайност – изразява устойчивостта на настъпилите личностни промени, доколко резултатите от адаптирането се проявяват стабилно и дългосрочно. Това измерение на адаптацията се проявява отчетливо при ресоциализацията – колкото по трайни са адаптационните промени на личността към криминогенната среда, толкова по-сложно и трудно протича връщането към нормите на социалния живот.

Рамки на емпиричното изследване

Независимо от несъмненото теоретично значение на процесите на социална адаптация, емпиричните изследвания върху нея в конкретни ситуации, особено в масови, не са особено често срещани. Оптимизирането на училищната мрежа създаде множество такива масови и специфични ситуации, които остават неизследвани. Една от последиците от това положение за практиката е, че работата на педагози, ангажирани с практическо решаване на адаптационни проблеми, най-често е „въобще“, а доколкото има някаква насоченост, тя е или към малцинствени групи, или към социално уязвими групи⁷.

---

⁷ В Интернет-пространството се срещат ред документи, които свидетелстват, че усилията на училищните ръководства по преодоляване на проблеми на социалната адаптация, са ориентирани в изтъкнатата посока. Виж: Обобщен доклад за проведеното самооценяване в Професионална гимназия по механотехника, електроника, телекомуникации и транспорт (ПГМЕТТ), „Христо Ботев“, гр. Шумен за 2012/2013 година. // http://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fpgmett.shumen.icon.bg%2FdocumentsScool%2FSAMOOOCENQVANE_12%2713.doc&ei=82IPU76-FcnMsga6qYDQDQ&usg=AFQjCNFibVsnSfPVxpPjRSY7HigWf708nw&bvm=bv.64764171.d.Yms

Изследванията върху процесите на социална адаптация на пътуващите ученици от малките населени места остават актуални, защото същата засяга значителен брой ученици, има дълбоки личностни и социални измерения, отразява се върху качеството на образованието и върху работата на учителите.

Водени от засегнатите по-горе съображения решихме да проверим два аспекта от социалната адаптация на пътуващи ученици от малки населени: *личностен* и *училищен*. Личностният аспект тук включва сигурността в новата среда, символното отграничаване, равнището на агресията. Училищният аспект от адаптацията обхваща отношението на учителите от приемащото училище към пътуващите: равнопоставеност, справедливост, подкрепа, а също и нивото на подготовка, с която пътуващите „влизат“ в приемащото училище.

Предположенията, които проверяваме са следните:

- ♦ Поради спецификата на микросоциалните условия на населеното място пътуващите ученици към градското, приемащото⁸ училище ще срещат личностни и училищни адаптационни трудности (X_1). Личностната адаптация на учениците се влияе от материалния статус на родителите, т.е. учениците, чиито родители са с по-висок материален статус срещат по-малко личностни адаптационни проблеми в приемащото училище (X_2).

- ♦ Глобализацията, социалните условия у нас и детските нагласи към Другия притъпяват социализационния натиск и трудностите в личностната и училищна адаптация на пътуващите ученици в новите училища в градска среда (X_0).

Емпиричната информация е получена чрез самооценяваща анкета. Част от въпросите в нея са „затворени“, а друга част – отворени. В извадката са включени две групи ученици. *Група 1* се състои от 36 пътуващи ученици от VII и VIII клас към училища в Благоевград (основно в Професионалната гимназия по икономика) и *група 2*: петнадесет (15) пътуващи ученици от VII клас, учещи в гимназия „Яне Сандански“, гр. Сандански. Времето на теренно проучване е месеците март и април 2014 година.

Личностен аспект от адаптацията на пътуващите ученици

Личностна сигурност. Като цяло данните сочат, че общо 90 % от всички изследвани пътуващи ученици са отговорили, че като цяло оценяват себе си като напълно сигурни в приемащото училище. Недостатъчно сигурни се чувстват 3 момчета и 1 момиче, а едно от момчетата – застрашено. Определено преобладаващата част от изследваните пътуващи ученици от малките населени места оценяват условията в новата среда, в която попадат, като нормална за училищна институция, не застрашаваща тяхната сигурност и не подлагаща на изпитание увереността им в себе си.

От резултатите се вижда, че материалният статус на родителите не оказва значимо влияние върху оценката от страна на пътуващите на условията за личностна сигурност в приемащото училище. От учениците, които оценяват семейния си доход като висок и достатъчен, няма такива, които се оценява условията в приемащото училище като заплашителни, а от тези, които се самооценяват с нисък доход, само един ученик декларира, че се чувства застрашен в новата среда. Тези резултати разкриват един положителен нюанс от процеса на социална адаптация, доколкото изследваните намират основания за нея в себе си, а не в „социалното наследство“. Отделно от това е важно, че средата в приемащото училище има подкрепящо измерение в два аспекта: толерантна е към пътуващите; застъпва една материално неутрална позиция, като дава простор за личностно утвърждаване.

Какво отражение върху сигурността като аспект от социалната адаптация в приемащото училище има успехът на пътуващите ученици? Данните сочат, че учениците с отличен успех имат лек превес над тези с добър относно оценката на сигурността си в новото училище. Въпреки че тази констатация се нуждае от допълнителни проверки, за нея има приемливо обяснение. Основният предмет на дейност в училище е ученето и щом личността успява там, има основа за признание, то тогава интегрирането в новата среда е „подсигурено“ от нещо, което е реално, общо и важно за всички ученици. Ако се мисли в съпоставка с дохода на родителите, той е „далечен символен социален капитал“, докато оценката за училищния успех на пътуващите и самооценката за нея се „остойностяват“, тя получава социална санкция в общата социална дейност – в учебния процес в новото училище.

Разбивката на резултатите по признак „пол“ показва, че също няма различия в личната самооценка за общата сигурност, която пътуващите ученици намират в приемащото училище. Сред изслед-

---

⁸ Терминът има по-широк обем, доколкото за пътуващите ученици от малките населени места може да обозначава както приемащото градско училище така и средишно училище, което не е задължително да е в градска среда.

ваните пътуващи момчета 95 % оценяват новата среда като сигурна и 5 % - несигурна; при момчетата резултатите са съответно 91% и 5 %.

Междучелностно поведение. За проверка на оценката за адаптация в приемащата среда е интересно да се проследи оценката на пътуващите за това как се държат учениците от приемащото училище с тях. Т.е. тук вече адаптацията се свежда до оценка на различни начини на личностно взаимодействие. Изследваните отговарят по седемстепенна скала, която на единия полюс включва насилие, а на другия – приятелство. Резултатите сочат, че над пътуващите учениците обиди, заплахи и насилие тези от приемащото училище не упражняват. Това е добър знак за толерантност между двете групи ученици – възпитавана или плод на други въздействия.

На полюс „добро“ и „приятелско“ отношение данните сочат, че доходът на родителите не влияе върху оценката от страна на пътуващите на отношението на тези от приемащото училище. Не се вижда роля на успеха на адаптиращите се към новото училище. Също така не се наблюдават и полово повлияни съществени различия. Като цяло при тези резултати заключението е, че междучелностните отношения между пътуващи ученици и тези от приемащото училище не са бариера при социалната адаптация на първите.

Доколкото *агресията* влияе върху социалната адаптация и я има в приемащото училище, разпределението на оценките за нея от страна на пътуващите е показано в таблица № 1.

Таблица № 1.
Срещани прояви на агресия в приемащото училище

Категории	Да
Общо	(10) 20 %
Към ученици с висок доход	11 %
Към ученици с нисък доход	43 %
Към ученици с отличен успех	13 %
Към ученици с добър успех	100 %
Към момичета	22 %
Към момчета	16 %

Вижда се, че има оценки за проява на агресия в приемащото училище към пътуващите ученици. Интересното е, че на междучелностно равнище не се вижда насилие, но като цяло се твърди, че такова все пак има. Вероятно интегрирането в новата среда създава пред пътуващите ученици трудности с ориентирането в нея. Освен това изследваните пътуващи ученици с висок семеен доход оценяват по-слабо агресията в новата среда, докато тези с нисък семеен доход – почти четири пъти се различават в оценките си по този пункт.

Едва ли при евентуални прояви на агресивни отношения между двете групи ученици, тези от приемащото училище пряко имат предвид дохода на родителите на пътуващите. Едва ли пряко се проявява и влиянието на успеха в училище. По-скоро тези два фактора влияят върху личностното формиране и отношението, което двете групи пътуващи си изграждат към промяната и новото в средата. Вероятно тези от тях, които попадат в групата с висок семеен доход, по отношение на другата група имат условия за формиране на по-открито отношение, на по-висока готовност за приемане на нова среда, на по-висока увереност за справяне с промените, доколкото те се разбират като естествени и напълно по силите на личността да се справи с тях. На това отношение има съответен „отговор“ от учениците в приемащото училище.

Социалната адаптация има и символни измерения. Във взаимодействията със средата активно участват значения, които човек придава на определени системи от нея. За съвременните млади хора облеклото придобива статус на символна система, която издава възрастови, етнически, полови характеристики; принадлежност към едни или други социални групи. Чрез облеклото протича процес на изграждане на личностна идентичност (Дворецка, 2013). От друга страна за съвременното глобализирано и постмодерно общество обща характеристика е консумирането на удоволствия. Консумиране, което се преживява не толкова със задоволяване на преки биологични потребности, а чрез наслада, игра, бунт срещу всекидневието, желание за приключение и подмладяване на всекидневния опит (Липо-

вещки, 2005). Индустрията на консумирането неизбежно включва облеклото и особено на младежкото облекло. И едно трето условие: за постмодерното общество е типично нуклеарното семейство, както е и у нас, а това семейство по начало е детецентрирано (Бим-Бад, 2002, с. 64). То отделя твърде силно внимание на задоволяване на индивидуалните потребности на детето, в частност и на неговата потребност от личностно открояване чрез облеклото.

От тук и интересът към ролята на *облеклото* при адаптацията на пътуващите ученици в условията на приемащото училище. Очаквано на въпроса „Притесняваш ли се в новото училище заради облеклото ти?“ няма нито един изцяло положителен отговор. Независимо от дохода на родителите, от успеха или пола на пътуващите. Картината на тези, които не изпитват никакви лични притеснения от облеклото си в новата училищна среда, се разнообразява от това, че обхваща 71 % от момчетата и 87 % от момчетата. Момчетата обръщат по-малко внимание на символното значение на облеклото при адаптацията си в новото училище, отколкото момчетата. Не се наблюдават различия по признак семеен доход на пътуващите ученици (88 % от групата с висок семеен доход и 86 % от групата с нисък такъв декларират, че не изпитват притеснение от облеклото си). Интересно е, че 23 % от учениците с отличен успех изпитват някакви притеснения относно облеклото си, докато при учениците с добър успех такива не се срещат. Изглежда първите са по-критични от вторите. Като цяло: доколкото пътуващите са ученици в юношеска възраст и отношението им към облеклото вече е доста определено, доколкото родителите подкрепят децата си в избора на облекло, очевидно то изпълнява роля на сериозен фактор за социалното приемане и от родители и ученици се полагат усилия то да не дава основания за притеснения и отхвърляне в новата социална общност.

Училищен аспект от адаптацията на пътуващите ученици

По-тясното поле на адаптацията означаваме като училищният аспект от нея, който обхваща равнопоставеност, справедливост при оценяването, подкрепа на отношението на учителите от приемащото училище, а също и учебната подготовка, с която се „влиза“ в приемащото училище.

Получените данни сочат, че 64 % от всички изследвани пътуващи ученици считат, че учителите от приемащото училище се отнасят еднакво към всички ученици, 11 % считат, че ги пренебрегват, а 14 – че им помагат. От групата пътуващи ученици с отличен успех 77 % считат, че това е така, а по 8 % са тези, които считат, че са пренебрегвани, също и че им помагат. Този процент при учениците с по-нисък успех е около 30. Вероятно по-високият училищен успех на пътуващите ученици ги прави по-уверени в себе си, а от тук и в отношението на учителите към тях.

Приблизително равен е процентът на момчетата и момичетата, които намират за еднакво отношението на учителите от приемащото училище към пътуващите (съответно 64 и 70 %). Все пак момичетата са по-открити, докато момчетата – по-критични. Основното, което може да се мисли е, че учителите приемат нормално пътуващите учениците от малките населени места и това е благоприятна предпоставка за протичане на адаптацияните процеси.

В по-детайлен план резултатите се проверяват чрез отговорите на въпроса „Справедливи ли са учителите от новото училище, когато те изпитват?“ Какви са получените резултати? За какво говорят?

Вярват в справедливото оценяване на постиженията им в приемащото училище средно 80 % от изследваните пътуващи ученици. Те не се различават по критерия доход в мнението си за оценяването от страна на учителите от приемащото училище. Учениците с отличен успех обаче са доста по-открити и уверени в справедливостта на учителите, отколкото другите (85% към 57 %).

Сред извадката при момчетата има по-малко вярващи в справедливото оценяване от страна на „новите“ учители (73 % вярващи), отколкото сред момичетата (86 %), като любопитното е, че двете групи са съставени от ученици с отличен успех. Има основание да се мисли за едно интересно явление - „*ефект на ученическо оценяване на учителите*“, като аналогията е с т.н. в дидактиката „*ефекти на оценяване*“ (Андреев, 1987: 253-255), но погледнати от страна на оценяваните. От друга страна сред пътуващите по-чувствителни, повече съмняващи се в справедливото оценяване се оказват учениците с по-нисък успех, докато по-високият успех е основа за оптимистично отношение към справедливото оценяване на постиженията им от страна на учителите от приемащото училище.

На кого помагат повече учителите: на учениците от приемащото училище или на пътуващите? „На всички“ – около това мнение се обединяват 69 % от изследваните. Видно е, че се оценява високо помощта на учителите за учениците, респ. за това, че по този начин съдействат за по-успешна училищна интеграция на пътуващите.

Учениците от групата с отличен успех са по-склонни да подкрепят това твърдение (75 %) в сравнение тези от група на по-нисък успех (57 %). Приблизително равна е подкрепата за него сред групата от семейства с високи семейни доходи в сравнение с тази на ниски семейни доходи. Изглежда, че учениците с висок успех повече оценяват тази помощ в сравнение с учениците с по-нисък такъв. Доколко го има, училищният успех израждането увереност, но и готовност за признателност за постигнатото.

Групата на момчетата е по-сдържана в съгласието си с твърдението (47 %) спрямо групата на жените (86 %). Момчетата изглежда са по-склонни да приемат посоченото базово твърдение, повече вярват в него, в сравнение с момчетата.

Данните за самооценката на пътуващите ученици показват, че те се чувстват еднакво подготвени с тези от приемното училище (28 %), знаят повече по някои учебни предмети (28 %), по-отговорни са (19 %).

„Променяме нещата чрез способностите си, които другите хора не притежават. Те ни правят ефективни” (Мийд, 1997: с. 304). Да си уверен, че си добър в сферата на учебното познание за пътуващите ученици не е само въпрос на самооценка, нито на индивидуално чувство на конкурентоспособност в нови учебни условия. Увереността на пътуващите ученици в училищната подготовка е социален инструмент на адаптация, който изследваните реално използват. Той им помага да се утвърждават в средата, да я променят и да се стремят към по-високи постижения.

Приемното училище като образец

Срещата с новата учебна среда на приемащото училище предполага оформяне на по-ясно виждане, макар и носталгично нереално, за това какво би могло да има в *новото* училище от това, което го има в родното място, в малкото селище. Резултатите от проучването показват, че основното, което учениците биха желали в приемните училища, където отиват, да има е:

- ◆ по-добри условия за учене – 53 %;
- ◆ повече възможности за нови приятелства – 25 %;
- ◆ учителите да знаят повече – 8 %.

Всъщност проучваната извадка пътуващи ученици, срещайки се с новите условия на приемащото училище, оценяват това, което са имали и показва кои са важните фактори за успешната социална адаптация. Училището в малкото селище е дало началото, оформило е определени критерии за материална и учебна среда. На този фон от приемното училище се очаква повече. Макар пътуващите, които желаят учителите в приемното училище да знаят повече да е малък, налице е сигнал за необходимост от по-добра професионална подготовка и отговорност към собствената квалификация на учителите в големите населени места.

Обратният поглед - мечтаната промяна в материална и културна среда на малкото училище, след като вече се познава приемащото! Изследваните ученици биха искали в малкото училище да има повече компютри, климатици, асансьори, спортни уреди, зелени площи. Мечтаната промяна на малкото училище е свързана с повече техника и удобства. Тя не се асоциира с наличието на библиотека, извънкласни и извънурочни дейности, по-добра организация на учебния процес, по-високи критерии за оценка на знанията, повече индивидуална работа с учениците. Вероятно някои от тези неща ги няма и в приемащото училище, но също така е вероятно, че се проявява мечта за удобства, която не е по-пока на по-добро качество на образованието. Материален свят като мечта на постмодерни подрастващи.

Няколко извода

При изследваните пътуващи ученици от малките населени места няма особени личностни и училищни адаптационни трудности при прехода в приемащото, “градско” училище.

Социалните различия в материалния статус на пътуващите не са от особено значение за приемането на пътуващите в новата среда.

Социалната интерграция е активен процес. Това проличава в ролята на успеха, на облеклото и критичното отношение към новата среда.

Високият училищен успех на пътуващите е силен фактор, който благоприятства интегрирането на учениците в новото училище.

Момчетата се различават в някои отношения в адаптацията си към новата среда: по-открити и по-доверчиви, по-адаптивни, съпътствано с добри учени постижения. Прояват се признаци на нещо, което тук наричаме „*ефект на ученическо оценяване за учителите*”.

Учителите от приемащото училище се оказват важен фактор, който педагогически обмислено съдейства за интегрирането на пътуващите ученици от малките населени в новата среда.

Резултатите са в подкрепа на нулевата хипотеза, т.е. на липса на особени адаптационни трудности на пътуващите ученици. Постмодерното време, наситено с информационни средства, с деструктуриране на ценности и авторитети, детецентрираност на семейството и специфичната детска откритост към Другия са част от обяснението на получените резултати.

Problems of social adaptation of the pupils traveling from small village

Abstract:

The study is focused on social adaptation of pupils traveling from small towns and villages in Blagoevgrad region to study at schools in Blagoevgrad. The social adaptation is considered in two aspects: in personal aspect and in school aspect. The hypothesis of how sociocultural conditions influence each of the two aspects of the study is being checked. Empirical information is obtained by self-assessment survey of 51 pupils traveling to schools in Blagoevgrad. The results show absence of specific adaptation difficulties of the traveling pupils. The high Grade Point Average (GPA) of the traveling pupils fosters their social integration in the new school. It can be said that girls are more adaptable. Also, there are elements of the "effect of pupils' assessment of teachers" concerning the objectivity and fairness of the latter in the assessment of the pupils' learning achievements.

Keywords: social adaptation, traveling students, personal security, interpersonal behavior, school social adaptation

Ползвана литература и Интернет-ресурси:

- Андреев, М. (1987). Дидактика. Народна просвета. С.
Безрукова, В. С. (2000). Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). М.
Бим-Бад, Б.М. (2002). Педагогический энциклопедический словарь. Большая рос. энцикл. М.
Дворецка, Яна О. (2013). Облеклото като знак за идентичност. Автореферат. НБУ.С.
Индекс на настигането. <http://www.thecatchupindex.eu/TheCatchUpIndex/?locale=bg> (12.06.2013).
Лесенски, М. (2012). Образованието в България: сравнение на резултатите на "Индекс на настигането". – Политики, бр. 09 (2012). Отворено общество. София.
Липовецки, Жил. (2005). Време, консумиране и начин на живот в хипермодерните общества. <http://www.nbu.bg/index.php?l=819> (17.04.2013).
Мийд, Дж. Х. Разум, Аз & Общество. (1997). ЕА. София.
Николов, А. (2013). Училищното образование в България. Състояние и тенденции. ИПИ. София.
България: Преглед на реформите в образованието, свързани с училищната автономия. Report No. 54890-BG. 2010 г.

Ass. Prof. Trayan Popkochev, PhD
South-West University "Neofit Rilski"
66 Ivan Mihailov Str.
2700 Blagoevgradq Bulgaria
Phone + 359 73 88 15 62
Email: vr_edu@swu.bg; popkochev@gmail.com

Bonka Gerginova
South-West University "Neofit Rilski"
66 Ivan Mihailov Str.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
Email: boni.gerginova@abv.bg